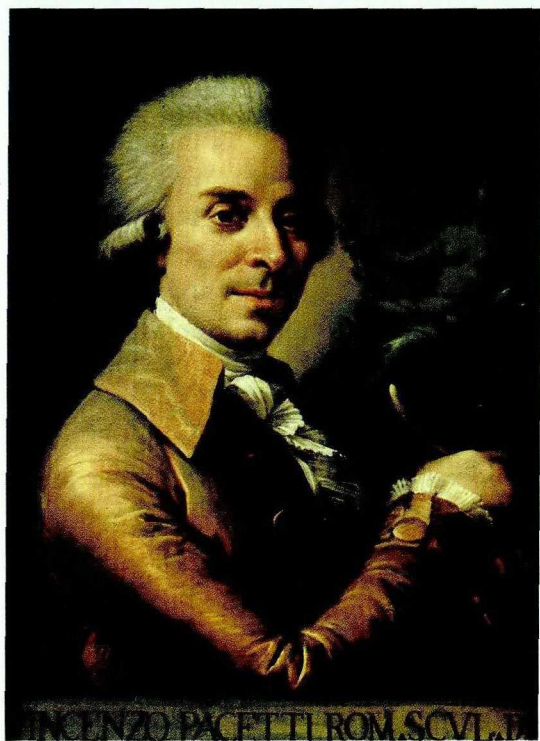

KATARZYNA MIKOŁKA-RACHUBOWA

Warszawa, Instytut Sztuki PAN

Rzeźbiarz rzymski Vincenzo Pacetti i Polacy*

1. Pietro Labruzzi, Vincenzo Pacetti,
ok. 1790 r., olej na płótnie,
Akademia Św. Łukasza w Rzymie,
repr. wg: *Grand Tour. Il fascino dell'Italia nel
XVIII secolo ...*, Milano 1997, s. 224

Wspominając swój pobyt w Rzymie w 1780 r., Antonio Canova pisał, że jedynymi dziełami *in moda* były tam wówczas restaurowane lub kopiowane rzeźby antyczne, a spośród działających ówczesnie rzeźbiarzy włoskich zapamiętał pięciu artystów tworzących w konwencjach późnego baroku – m.in. Vincenza Pacettiego, o którym zanotował: *Vincenzo Pacetti romano – Restauratore di cose antiche ed autore di diverse figure di sua invenzione*¹.

Vincenzo Pacetti, urodzony 3 kwietnia 1746 r., a zmarły w Rzymie 28 lipca 1820 r., był postacią znaczącą w środowisku rzymskim 2. połowy XVIII i początków XIX w. Zajmował się przeważnie restaurowaniem rzeźb antycznych i wykonywaniem ich kopii oraz handlem dziełami sztuki, a działalność ta, w której nie miał liczących się rywali, przyniosła mu majątek i sławę. Najbardziej spektakularne operacje przeprowadzał w końcu lat 90. XVIII w., kiedy to kupił m.in. *Śpiącego Fauna* z kolekcji Barberini (obecnie w Gliptotece w Monachium) i odrestaurował go, zastępując fragmentami

* Artykuł powstał na podstawie materiałów zebranych w Rzymie w maju i czerwcu 2002 r., podczas pobytu na stypendium Fundacji z Brzezia Lanckorońskich.

¹ H. HONOUR, *Canova and the Anglo-Romans, I: The first visit to Rome*, „The Connoisseur”, CXLIII: 1959 June, s. 244 i przyp. 24 na s. 244 – autor cytuje list Canovy do Leopolda Cicognary z 29 marca 1817, opublikowany w wydanej prywatnie broszurze: *Lettere di pittori e scultori italiani contemporanei finora inedite*, Venezia 1844, list 5. Inni włoscy rzeźbiarze wymienieni wówczas przez Canovę to: Agostino Penna, Andrea Bergondi, Gasparo Sibilla i Tommaso Righi, a spośród rzeźbiarzy cudzoziemców działających wtedy w Rzymie Canova wspominał Francuza André-Jeana Le Bruna, Szweda Johana Tobiasa Sergela, Anglika Thomasa Banksa i Irlandczyka Christophera Hewetsona.

wykonanymi w marmurze udo i nogę figury, wymodelowane dawniej w gipsie przez Berniniego. Klientami Pacettiego byli wielcy podróżnicy i kolekcjonerzy, a dostawcami najlepší spośród odkrywców prowadzących wówczas wykopaliska (m.in. Gavin Hamilton i Robert Fagan) oraz właściciele najwspanialszych kolekcji w Rzymie i okolicach.

Przed przyjazdem Canovy do Rzymu Pacetti był, obok Bartolomea Cavaceppiego i Agostina Penny, jednym z najwybitniejszych rzeźbiarzy w Wiecznym Mieście. Jego twórczość zaliczana jest w zasadzie do późnego baroku, choć niektóre dzieła noszą pewne znamiona neoklasycyzmu. Artysta uczył się początkowo prawdopodobnie u ojca, Andrei Pacettiego, rytownika gemm, w 1762 r. otrzymał nagrodę Akademii Św. Łukasza za rzeźbę. W kwietniu 1766 r. został przyjęty na naukę przez rzeźbiarza Pietra Pacilliego i w tymże roku zdobył trzecią nagrodę Akademii za relief *Faraon przyjmujący Jakuba i Józefa*. Przez sześć następnych lat, do śmierci Pacilliego w 1772 r., Pacetti pracował w jego studiu. Po otrzymaniu w kwietniu 1773 r. przyznawanej przez Akademię Św. Łukasza, a ufundowanej przez Carla Pio Balestrę nagrody Premio Balestra za grupę w terakocie *Achilles i Penthesilea*, dostał zamówienie na wykonanie pomnika nagrobego wielkiego mistrza zakonu maltańskiego Emanuele Pinto de Fonseca do katedry w La Valetta (1776 r.). Pacetti należał do grupy artystów zatrudnionych u schyłku lat 70. i w początkach 80. XVIII w. przy dekoracji Villa Borghese, gdzie pod kierunkiem architekta Antonia Asprucci pracowali też tacy twórcy, jak: Gavin Hamilton, Agostino Penna, Carlo Albacini, Massimiliano Laboureur i Andrea Bergondi. Wykonał tam kilka reliefów w marmurze i stiuku we wnętrzach *casina* (1776-1784) oraz rzeźby w świątyni Eskulapa w ogrodzie willi (1785-1790). Dziełem Pacettiego jest też m.in. pomnik nagrobny Antona Raphaela Mengsa w kościele San Michele e Magno w Rzymie (1785), a także wykonane do rzymskiego Pantheonu biusty portretowe Marca Benefiala (1783), Pietra Bracci (1795) i Gaetana Rappini (1796) oraz nagrobek Giuseppe Zagnoniego (1803-1806) w kościele San Lorenzo in Lucina. Pacetti był *principe* Akademii Św. Łukasza i pięciokrotnym regentem Congregazione dei Virtuosi al Pantheon. Zdaniem Hugh Honoura był on ostatnim rzeźbiarzem pracującym w tradycjach rzymskiego baroku – epigonem, ale też artystą o wielkich możliwościach technicznych, a zarazem postacią interesującą w historii sztuki włoskiej XVIII w.²

² Podstawowymi opracowaniami dotyczącymi działalności Vincenza Pacettiego pozostają prace H. HONOURA: *Vincenzo Pacetti*, „The Connoisseur”, CXLVI: 1960 nr 589 November, s. 174-181 (tam katalog prac artysty i dawna literatura) oraz *The Rome of Vincenzo Pacetti. Leaves from a Sculptor's Diary*, „Apollo”, 1963 November, s. 368-376. Późniejsze publikacje (G. HUBERT, *La sculpture dans l'Italie napoléonienne*, Paris 1964; A. NAVA CELLINI, *Memoira dell'antico: note su Vincenzo Pacetti e Rinaldo Rinaldi*, „Paragone”, nuova serie, XXXIX, 1988, nr 12 (465) novembre, s. 59-67; M. G. PICOZZI, *La "Statua di Lucio Vero" nel Braccio Nuovo dei Musei Vaticani*, „Xenia”, XV, 1988, s. 99-109; id., *Il "Gruppo della Pace con Pluto bambino" di Vincenzo Pacetti*, „Bollettino dei Monumenti, Musei e Gallerie Pontificie”, VIII, 1988, s. 65-93) opierają się w zasadzie na ustaleniach tego autora. W pracach wydanych w latach 90., prócz znanych Honourowi wzmianek źródłowych dotyczących artysty (*Edizione nazionale delle opere di Antonio Canova*, vol. I: *Scritti*, a cura di H. Honour, Roma 1994) znajdujemy kilka nowych informacji na temat jego działalności jako restauratora i kopisty dzieł antycznych, a także rysownika rzeźb znajdujących się w Muzeum Watykańskim (*Grand Tour. Il fascino dell'Italia nel XVIII secolo*, [katalog wystawy] Palazzo delle Esposizioni Roma 5 febbraio-7 aprile 1997, a cura di A. Wilton, I. Bignamini, Milano 1997, gł. s. 224, 226-227, 259). Krótki biogram Pacettiego w: *The Dictionary of Art*, ed. by J. Turner, London-New York 1996, t. 23, s. 701 (D. Germano Siracusa) nie wnosi do badań nic nowego.

Wiadomości dotyczące działalności Pacettiego znajdujemy we współczesnej prasie rzymskiej – por. np.: „Diario Ordinario [Romano di Chracas]”, 1784, nr 970 z 17 kwietnia, s. 2-5, nr 1026 z 30 października, s. 2-9 (też w: V.H. MINOR, *References to Artists and Works of Art in Chracas' „Diario Ordinario” – 1760-1785*, „Storia dell'Arte”, 46, 1982, settembre-dicembre, s. 267, 269), o rzeźbach restaurowanych przez artystę i przewiezionych w 1784 r. do Museo Pio Clementino, a także o dziełach znajdujących się jesienią 1784 w jego studiu. O jedno z licznych zapewne zezwoleń

W latach 1773-1803 Pacetti prowadził diariusz, przechowywany obecnie w Biblioteca Alessandrina w Rzymie³. Odnotowywał w nim szczegółowo wszelkie wydarzenia dotyczące własnej działalności, a także opinie o osobach odwiedzających jego pracownię i zamawiających u niego dzieła. Dokument ten ma niezwykle znaczenie jako rzadki przykład osobistych zapisów włoskiego artysty, który daje obraz stosunków panujących w ostatniej ćwierci XVIII w. w rzymskim środowisku, znanym głównie z opisów cudzoziemców przebywających w tym mieście.

Wśród licznie odwiedzających pracownię Pacettiego artystów, archeologów, kolekcjonerów i miłośników sztuki z całej Europy byli także Polacy. W diariuszu znalazło się wiele wzmianek dotyczących wizyt w jego studiu polskich arystokratów i dostojników (jak: Stanisław Poniatowski, prymas Michał Jerzy Poniatowski, Stanisław Kostka Potocki, księżna Czartoryska, Adam Jerzy Czartoryski, biskup Ignacy Massalski, czy związana z Polską Maria de Cumano Schütter), agentów artystycznych dworu polskiego (Ignazio Brocchi) oraz polskich i działających w Polsce artystów – głównie stypendystów królewskich (Franciszek Smuglewicz, André Le Brun, Józef Wall, Józef Sacco). Znajdujemy w nim także informacje o rzeźbach oglądanych i kupowanych przez niektórych z nich⁴.

Najważniejszym polskim klientem Pacettiego był z pewnością król Stanisław August. Nabywał on w Rzymie dzieła sztuki za pośrednictwem swoich agentów artystycznych (jak m.in.: Gaetano Ghigiotti, Tommaso Antici, Ignazio Brocchi), którzy, po otrzymaniu stosownych zezwoleń papieskich kamerlingów, wysyłali je do Polski⁵. Dzięki tym dokumentom,

na wywóz rzeźb z Rzymu Pacetti wystąpił w marcu 1786 r., chcąc *estrarre da Roma un gruppo antico di marmo rap[resentan]te: Bacco, e Iside, quattro busti, N.º 4: sgabelloni, e due piedestalli [...]* (wysłać z Rzymu antyczną grupę w marmurze przedstawiającą Bachusa i Izydę, cztery biusty, cztery taboreciki i dwa piedestały) i otrzymał je 22 marca t.r.: *Vincenzo Pacetti Scultore Ore [Servitore?] Um[ilissim]o del Em[inen]za V[os]tra. Attesto io sotto di avere riconosciuto li sopradetti marmi consistenti in un gruppo antice di marmo rapp[resentan]ta un Bacco a cui è unita [...] la sinistra una piccola Iside di palmi cinque, sonovi due teste di basalte di Tito una, l'altra di Vespasiano, con busti di marmo moderni; come anche li quattro sgabelloni, a piedistalli di mod[ern]o lavoro: si stimano pertanto li sopradetti marmi i scudi trecento. Questo di 22 Marzo 1786. Alessandro Bracci Asses[or]e delle antichità di Roma (Vincenzo Pacetti rzeźbiarz sługa [?] najuniżeńszy Waszej Eminencji. Zaświadczam ja niżej podpisany, że rozpoznałem wyżej wymienione marmury składające się z grupy antycznej z marmuru przedstawiającej Bachusa, do którego dołączona jest z lewej [strony] mała Izyda [wysokości] pięciu palm [ok. 130 cm], są tam dwie głowy z bazaltu, jedna Tytusa, druga Wespazjana, z biustami z marmuru współczesnymi; jak też cztery taboreciki na piedestałach współczesnej roboty: szacuje się zatem wymienione wyżej marmury na trzysta skudów. To 22 marca 1786. Alessandro Bracci Asesor starożytności w Rzymie) – por.: Archivio di Stato di Roma, Camerale II, Antichità e Belle Arti, busta 12: *Esportazione di oggetti di antichità e belle arti*, fascicolo 294 (1786-1787), karta luźna.*

³ Biblioteca Alessandrina w Rzymie, rkps 321: *Giornale di Vincenzo Pacetti riguardante li principali affari, e negozi del suo studio di scultura, ed altri suae interressi particolari, incominciato dall'anno 1773 fino all'anno 1803* [cytowane dalej: *Giornale ...*]. Uwagę na ten dokument zwrócił jako jeden z pierwszych badaczy Hugh Honour (*Vincenzo Pacetti ...*; id., *The Rome ...*). Druga część tego diariusza, z czasu od roku 1803 do śmierci Pacettiego, przechowywana jest w Istituto per la Storia del Risorgimento w Rzymie, rkps 654: *Giornale delle cose più importanti di pertinenza di Vincenzo Pacetti fin ora scritto in fogli volanti ma da quest'epoca in poi tutti si riportano in alfabeto a scienza delle loro casate o sieno cognomi rispettivi questo di 15 maggio 1803* (por.: A. CAMPITELLI, *Il Giardino del Lago*, [w:] *Il Giardino del Lago a Villa Borghese. Sculture romane dal classico al neoclassico*, a cura di A. Campitelli, [katalog wystawy] Roma, Palazzo delle Esposizioni 17 novembre 1993 – 31 gennaio 1994, Roma 1993, s. 26 przypis 5 i s. 148.)

⁴ Zagadnienie kontaktów Polaków z Pacettim w świetle diariusza artysty poruszył niedawno Z. WAŻBIŃSKI, *Marcello Bacciarelli i jego wkład do realizacji pomnika Marca Benefiala w Panteonie rzymskim*, „Folia Historiae Artium”, seria nowa, t. 4, 1998, s. 247, 253.

⁵ T. MAŃKOWSKI, *Rzeźby zbioru Stanisława Augusta*, Kraków 1948, s. 7-8; T. MIKOŃSKI, *Historia dwóch warszawskich zbiorów zabytków antycznych: kolekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego i Michała Ludwika Paca*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, XXVIII: 1984, s. 404-406; K. MIKOŃKA-RACHUBOWA, *Canova, jego krąg i Polacy (około 1780-1850)*, Warszawa 2001, t. 1, s. 80.

2. Fidiasz, Amazonka Mattei,
ok. 430 r. p.n.e., Muzeum
Watykańskie, Rzym

przechowywanym w Archivio di Stato di Roma⁶, wiemy, że zatrudniany przez króla od 1767 r. Ignazio Brocchi, noszący tytuł „architetto di Sua Maestà il Ré di Polonia”, szwagier Marcella Bacciarellego, nadwornego malarza Stanisława Augusta, wysyłał w latach 1774-1792 do Warszawy m.in. kopie dzieł ntycznych, wykonywane przeważnie w marmurze, przez rzymskich kopistów: Carla Albacciniego, Francesca Lazzariniego, Agostina Pennę i właśnie Vincenza Pacettiego.

Jedną z najbardziej znaczących kopii antycznych rzeźb wykonanych przez Pacettiego była *Amazonka* (*Amazonka Mattei* Fidiasza) z Muzeum Watykańskiego, zrealizowana w marmurze dla polskiego króla⁷. Historia tego zamówienia sięga roku 1787. Wówczas to studio artysty odwiedzał przebywający w Rzymie Bacciarelli, kierujący królewskimi sprawami artystycznymi. Wizyty te zostały odnotowane w diariuszu Pacettiego⁸, który w lipcu 1787 r. zapisał też, że oglądał portret króla malowany przez Bacciarellego *con gran bravura*⁹. Zapewne po rozmowach prowadzonych z Bacciarellim, Pacetti w końcu listopada t.r. przekazał Ignazio Brocchiemu *la nota per Polonia* – chodziło zapewne o spis rzeźb oferowanych przezeń polskiemu królowi¹⁰. W zapisach w diariuszu dotyczących owego wykazu rzeźb wzmiankowana jest m.in. statua Marsa¹¹, na liście tej znajdowała się też zapewne watykańska *Amazonka*. W lipcu 1788 r. Pacetti podał Brocchiemu sumę, jakiej żądał za kopię

⁶ Niektóre publikowane w: A. BERTOLOTI, *Die Ausfuhr einiger Kunstgegenstände aus Rom nach Österreich, Deutschland, Polen und Russland vom 16. bis 19. Jahrhundert*, „Repertorium für Kunstwissenschaft” (Wien), hrsg. H. Janitschek, V, 1882, s. 376-377; M. SOKOŁOWSKI [komunikat], „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, IV, 1891, s. XXII; T. MAŃKOWSKI, *Kolekcjonerstwo Stanisława Augusta w świetle korespondencji z Augustem Moszyńskim*, Lwów 1926 [nadbitka z: „Prace Sekcji Historii Sztuki i Kultury TN we Lwowie”, I, 1927, z. 2], s. 26; R. VALERIANI, *Ignazio Brocchi, agente romano del Re di Polonia*, [w:] *La scultura II. Studi in onore di A. S. Ciechanowiecki*, „Antologia di Belle Arti”, nuova serie, nn. 52-55, 1996, s. 170-172.

⁷ O niej: HONOUR, *Vincenzo Pacetti* ..., przyp. 18 na s. 177, określa ją jako jedną z najważniejszych kopii wykonanych przez Pacettiego. O rzeźbie też: MAŃKOWSKI, *Rzeźby zbioru* ..., s. 18, 90.

⁸ *Giornale* ..., k. 81, zapis z 22 lipca 1787 r.

⁹ HONOUR, *The Rome* ..., s. 372-373.

¹⁰ *Giornale* ..., k. 84: *Adi 30* [9bre (novembre) 1787] *ho consegnato la nota per Polonia al Sig[nor] Cav[aliere] Ignazio Brocchi* (W dniu 30 [listopada 1787] przekazałem spis [rzeźb] do Polski Panu Kawalerowi Ignazio Brocchiemu). WAŻBIŃSKI, op. cit., s. 253 przypis 96, podaje, że to Bacciarelli w lipcu 1787 zabrał od Pacettiego spis oferowanych przez niego rzeźb.

¹¹ VALERIANI, op. cit., s. 170. Por. też: Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps 3289: *Korespondencja i papiery Marcella Bacciarellego z lat 1764-1796*, k. 245-245v: sporządzona dla Bacciarellego w Rzymie 4 lipca 1787 r. nota z dysertacją Ennia Q. Viscontiego dotyczącą antycznej rzeźby przedstawiającej Marsa Zwycięzcę (*Statua di Marte Vincitore*) oraz dokonaną na prośbę Pacettiego ekspertyzą rzymskich rzeźbiarzy Agostina Penny i Paola Cavaceppiego, wycenających ten posąg, wykuty w marmurze greckim, wysokości dziewięciu palm (ok. 225 cm), na dwa tysiące skudów rzymskich.

Amazonki, a następnie podpisano umowę na wykonanie tej rzeźby w przeciągu roku za 900 skudów¹².

Zamówienia *Amazonki*, dokonanego w imieniu polskiego króla, dotyczy fragment listu Vincenza Pacettiego do Marcella Bacciarellego z Rzymu 23 września 1788 r.: *Dal Ill[ustrissi]mo Sig[nor] Cav[aliere] Brocchi sono stato incaricato di copiare in marmo di Carrara statuario la statua dell' Amazone esistente nel Museo Vaticano, qual commissione disse il Sud[detto] Cav[aliere] essergli stata data direttam[ente] da V[ost]ra S[ignoria] Ill[ustrissi]ma per la mia persona. In ciò ho ammirato infinitam[ente] l'amor patriottico [...] unito al suo gran merito, e alle graziose maniere che han fatto [...] di tutti nella venuta ch'ella fece in questa inclita capitale di Roma, dove fu osservato dagli intendenti il bellissimo ritratto di Sua Maestà il Re di Polonia [...]. La scelta della statua è bella, e la farò con piacere abbenche vi sia moltissimo fatica particolarm[ente] il contrasto del braccio destro con la testa e se la qualità del marmo me permetterà poter fare l'arco intiero cavato dall'stessa massa farò tutto il possibile. [...] Vincenzo Pacetti. Roma di 23 7bre 1788*¹³. Wówczas to przywieziono do studia artysty blok kamienny przeznaczony na *Amazonkę*¹⁴.

W grudniu 1788 r. statua *Amazonki* była już z grubsza ociosana (*sbozzata*)¹⁵. Brocchi kilkakrotnie odwiedzał Pacettiego, śledząc postępy w pracy¹⁶. We wrześniu 1789 r. artysta obiecał, że ukończy rzeźbę na Boże Narodzenie¹⁷, w listopadzie otrzymał 100 skudów *a conto* wykonania *Amazonki*¹⁸, a w wigilię Bożego Narodzenia zapisał w diariuszu: *ho terminato la statua dell' Amazone per il Rè di Polonia*¹⁹. Brocchi obejrzał statuetkę 18 stycznia 1790 r. i był zadowolony²⁰.

Dnia 2 marca 1790 r. Pacettiego odwiedził przebywający wówczas w Rzymie najmłodszy brat króla, prymas Michał Jerzy Poniatowski²¹. Oglądał statuetkę *Amazonki*, i, jak zapisał

¹² *Giornale ...*, k. 90v – Pacetti dał Brocchiemu notatkę z ceną rzeźby 22 lipca 1788 r., a 26 i 27 lipca Brocchi odwiedził go, aby podpisać umowę. W dniu 31 sierpnia t.r. Pacettiemu wypłacono 20 skudów z należnej sumy – *Giornale ...*, k. 89.

¹³ Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps 3289, op. cit., k. 123-123v (Przez Najdostojniejszego Pana Kawalera Brocchiego zostałem upoważniony do skopiowania w posagowym marmurze carrara statui *Amazonki* znajdującej się Muzeum Watykańskim, które to zlecenie, jak powiedział wspomniany wyżej Kawaler, zostało mu dane bezpośrednio od Waszej Dostojności dla mojej osoby. W tym podziwiałem ogromnie patriotyzm [...] połączony z Pańską wielką wartością i ujmującymi manierami, które [Pan] pokazał [...] wszystkim podczas swojego pobytu w sławnej stolicy Rzym, gdzie był oglądany przez znawców piękny portret Jego Wysokości króla Polski [...]. Wybór posagu jest dobry i wykonam go z przyjemnością, jednakże będzie przy tym bardzo wiele trudu, szczególnie w zestawieniu prawego ramienia z głową, i jeżeli jakoś marmuru pozwoli mi na wykucie całego łuku w tym samym bloku zrobię wszystko, co możliwe. [...] Vincenzo Pacetti. Rzym, 23 września 1788).

¹⁴ *Ibid.*, k. 90v – blok kamienny przeznaczony na odkucie *Amazonki* przywieziono 24 września 1788 r., a za jego transport Pacetti zapłacił 27 września t.r.

¹⁵ *Ibid.*, k. 92v.

¹⁶ *Ibid.*, k. 93, 98v.

¹⁷ *Ibid.*, k. 98v.

¹⁸ *Ibid.*, k. 99v; 6 grudnia Pacetti zanotował, że Brocchi ma napisać (zapewne do Polski) o pieniądze za tę rzeźbę – *ibid.*, k. 100v.

¹⁹ *Ibid.*, k. 101 (ukończyłem statuetkę *Amazonki* dla króla Polski); 26 grudnia Pacetti poszedł do Brocchiego, aby mu powiedzieć o ukończeniu rzeźby).

²⁰ *Ibid.*, k. 101v; Brocchi powiedział przy okazji tej wizyty, że wysłał S[ignor]a Majni, aby zapakował rzeźbę.

²¹ Michał Jerzy Poniatowski przebywał wówczas za granicą od jesieni 1789 r., w Rzymie był 7 grudnia t.r., a następnie od 13 lutego do 12 maja 1790 r. O nim por.: *Polski słownik biograficzny* (cytowany dalej: PSB), t. 27, Wrocław 1983, s. 455-471 (Z. Zielińska); o podróży ostatnio: A. SOŁTYS, *Podróż prymasa Poniatowskiego do Włoch w latach 1789-1790*, „Kronika Zamkowa”, 2000, nr 2(40), s. 48-88, z wykorzystaniem niektórych zapisków z diariusza Pacettiego.

Pacetti, rzeźba podobała mu się²². Prymas spotykał się z Pacettim wielokrotnie²³ – m.in. 1 marca t.r. podczas spotkania u goszczącego wówczas również w Rzymie biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego obaj prosili artystę o pokazanie im głowy Apollina, będącej odrestaurowaną zapewne przez Pacettiego rzeźbą antyczną²⁴, 6 marca Poniatowski odwiedził Pacettiego, wyrażając zainteresowanie zakupem niektórych jego rzeźb²⁵, a 9 maja t.r. Pacetti pożegnał prymasa przed jego wyjazdem z Rzymu²⁶.

Dnia 24 marca 1790 r. Ignazio Brocchi otrzymał zgodę na swoją prośbę o wywóz do Warszawy drogą morską *tre statue di marmo copiate dall'antico dell'altezza al naturale, la prima rappresenta un Amazone, la seconda un Fauno con Ercole Fanciullo in braccio, la terza l'Antinoo*. W pozwoleniu na wywóz zaznaczono: *le suddette tre statue di marmo di Carrara, senza macchie, la prima copiata dal Fauno, che tiene Ercole Bambino in braccio cavata dall'originale di Villa Burghese [sic], la stimo del merito di scudi mille; e la seconda copiata dall'Amazzone del Museo Pio Clementino, e questa del merito di scudi ottocento, e la terza copiata dall'Antino del Museo Capitolino del merito di scudi ottocento [...]*²⁷. Prócz wykonanej przez Pacettiego *Amazonki* były to zatem kopie: grupy *Fauna z małym Herkulesem* (według oryginału w Villa Borghese) oraz statui *Antinousa* (odkutej według rzeźby w Muzeum Kapitołińskim)²⁸. Niedługo potem (29 marca) figura *Amazonki*

²² *Giornale ...*, k. 102v: *Adi 2* [marzo 1790] *è venuto il Sig[nor] Primate per vedere la statua dell' Amazone per il suo fratello il Re di Polonia e gli è piaciuta* (W dniu 2 [marca 1790] przybył Pan Prymas aby obejrzeć statwę *Amazonki* [wykonaną] dla jego brata króla Polski i podobała mu się).

²³ SOLTYS, op. cit., s. 61 pisze o dwunastu spotkaniach Poniatowskiego z Pacettim odnotowanych w diariuszu, mających miejsce zarówno w studiu artysty, jak u prymasa; pierwsza wizyta prymasa u Pacettiego odbyła się 23 lutego 1790 r., a np. 17 marca t.r. Poniatowski wydał obiad, goszcząc Pacettiego i innych członków Akademii Św. Łukasza.

²⁴ *Giornale ...*, k. 102v. Por. też: SOLTYS, op. cit., s. 62.

²⁵ *Giornale ...*, k. 103: *Adi 6* [marzo 1790] *S[ua] Altezza il Sig[nore] Primate di Polonia è venuto con due Sig[nor]i e mi fa sperare che prenderà qualche cosa del mio* (W dniu 6 [marca 1790] Jego Wysokość Pan Prymas Polski przybył z dwoma panami i zrobił mi nadzieję, że weźmie coś mojego).

²⁶ *Ibid.*, k. 104v.

²⁷ Archivio di Stato di Roma, Camerale II, Antichità e Belle Arti, busta 13: *Esportazione di oggetti di antichità e belle arti*, fascicolo 296 (1790-1791): Ignazio Cav[aliere] Brocchi Architetto attuale di S[ua] M[ajestà] il Re di Polonia, dovendo estrarre da Roma p[er] trasportare p[er] mare alla dominante di Varsavia tre statue di marmo copiate dall'antico dell'altezza al naturale, la prima rappresenta un Amazone, la seconda un Fauno con Ercole Fanciullo in braccio, la terza l'Antinoo. Supplica p[er] tanto l'Emi[nen]za Vostra concedergli l'opportuna licenza. Io sotto ho visitato le sudette tre statue di marmo di Carrara, senza Macchie, la prima copiata dal Fauno, che tiene Ercole Bambino in braccio cavata dall'originale di Villa Burghese [sic], la stimo del merito di scudi mille; e la seconda copiata dall'Amazzone del Museo Pio Clementino, e questa del merito di scudi ottocento, e la terza copiata dall'Antino del Museo Capitolino del merito di scudi ottocento. E giudico possa accordarsi la Licenza q[uest]o di 24 Marzo 1790. Dico: 1600 Moderno. Gio[vanni] Battista Monti Scultore. [akceptacja:] 24 Marzo 1790. Si spedisca. [...] Per Ignazio Cav[alier]e Brocchi (Ignazio Kawaler Brocchi Architekt obecny Jego Wysokości Króla Polski, musząc wysłać z Rzymu aby przewieźć morzem do władcy [do] Warszawy trzy statuy z marmuru skopiowane z antyku wysokości naturalnej, pierwsza [z nich] przedstawia *Amazonkę*, druga *Fauna z Herkulesem* dzieckiem na ręku, trzecia *Antinousa*. Prosi zatem Waszą Ekszellencję o udzielenie mu stosownego zezwolenia. Ja niżej [podpisany] obejrzałem wymienione wyżej trzy statuy z marmuru carrara, bez plam, pierwsza skopiowana z *Fauna*, który trzyma *Herkulesa* dziecko na ramieniu, odkuta według oryginału z Villa Borghese, oceniam jej wartość na tysiąc skudów; i druga skopiowana z *Amazonki* w Museo Pio Clementino, i ta wartości skudów osiemset, i trzecia skopiowana z *Antinousa* w Muzeum Kapitołińskim wartości skudów osiemset. I sędzę, że można zgodzić się na pozwolenie, to 24 marca 1790. Mówię: 1600 współczesna. Giovanni Battista Monti Rzeźbiarz. [akceptacja] 24 marca 1790. Wysłać. [...] Dla Ignazia Kawalera Brocchi). VALERIANI, op. cit., s. 172 nr 10 cytuję ten tekst z pewnymi nieścisłościami.

²⁸ MAŃKOWSKI, *Rzeźby zbioru ...*, s. 18 podaje błędnie, że *Amazonka* została przysłana do Warszawy już w 1789 r. O rzeźbie też: MIKOCKA-RACHUBOWA, *Canova...*, t. 1, s. 81 i przypis 22 na s. 152.

została zapakowana i wysłana do Warszawy²⁹. Dnia 12 kwietnia t.r. Brocchi wypłacił Pacettiemu sumę 600 skudów, będącą resztą należności za rzeźbę³⁰. W styczniu 1791 r. Pacetti dowiedział się z listu otrzymanego z Warszawy, że odkuta przez niego *Amazonka* oraz trzy posągi dłuta innych rzeźbiarzy dojechały tam w dobrym stanie i spotkały się z dużym uznaniem ze względu zarówno na jakość marmuru, jak na doskonałość wykonania³¹. Ponieważ w pozwoleniu na wywóz z Rzymu oprócz *Amazonki* wymieniono jedynie dwie rzeźby, prawdopodobnie tą trzecią była kopia posągu *Flory Farnese* odkuta przez Carla Albaciniego, na wywiezienie której zgodę otrzymano prawie w dwa miesiące po pozostałych, 14 maja 1790³².

Statua *Amazonki* została odnotowana w katalogu zbioru rzeźb Stanisława Augusta, sporządzonym w 1795 r. prawdopodobnie przez Bacciarellego w związku z postanowioną likwidacją królewskiego mienia artystycznego³³. Zostały tam wymienione także przysłane wraz z nią z Rzymu kopie dzieł antycznych *Faun z małym Herkulesem* dłuta Agostina Penny oraz *Antinous*, którego wykonał Giovanni Pierantoni³⁴. Posągi te znalazły się

²⁹ *Giornale ...*, k. 103v.

³⁰ *Ibid.*, k. 104.

³¹ *Ibid.*, k. 110: *Adi 9 [gennaio 1791] Il Sig[nor] Cav[alier] Brocchi mi ha letto la lettera del arrivo della statua del Amazone in Polonia assieme con le altre tre fatte da altri scultori le quali sono arrivate sane e salve, ed hanno incontrato tanto per la qualità de marmi che per il lavoro, ed il Sig[nor] Cav[alier] Bacciarelli, che scrive si è restato contento e sogno, che dandogli si altre occassioni di dover proporre per altri lavori delli scultori non lasciati noi* (W dniu 9 [stycznia 1791] Pan Kawaler Brocchi przeczytał mi list o przybyciu statui Amazonki do Polski razem z innymi trzema [posągami] wykonanymi przez innych rzeźbiarzy, które dotarły zdrowe [nieuszkodzone] i całe, i spodobały się bardzo, tak ze względu na jakość marmuru, jak na wykonanie, a Pan Kawaler Bacciarelli, który pisze, został ukontentowany i przypuszczam, że jeżeli nadarzą mu się inne okazje proponowania rzeźbiarzy do innych prac, nie zostaniemy zapomniani).

³² Archivio di Stato di Roma, Camerale II, Antichità e Belle Arti, busta 13: *Esportazione di oggetti di antichità e belle arti*, fascicolo 296 (1790-1791): *Ignazio Cav[alier]e Brocchi Architet[t]o Attuale di S[ua] M[ajestà] Il Re di Polonia, dovendo estrarre da Roma, e spedire p[er] mare a S[ua] M[ajestà] a Varsavia una statua di marmo, copiata dall'antico, che rappresenta la Flora di Farnese; supplica p[er] tanto l'Emi[nenz]a Vostra a volergli concedere l'opportuna licenza [...]. Moderno. Avendo io sotto visitato la sudetta statua la stimo scudi mille e giudico si possa accordagli la licenza questo di 8. Maggio 1790. Dico 1000.= Gio: Battista Monti Scultore e Ass[esore] Dell'Antichità. [akceptacja:] 14 Mag[gi]o 1790. Si spedisca. [...] Per Ignazio Cav. Brocchi (Ignazio Kawaler Brocchi Architekt Aktualny Jego Wysokości Króla Polski, musi wydobyć z Rzymu, aby przewieźć morzem do Jego Wysokości do Warszawy statuetkę z marmuru, skopiowaną z antyku, która przedstawia Florę Farnese; prosi przeto Waszą Ekszelencję, aby zechciał mu udzielić stosownego zezwolenia. [...] Współczesna. Obejrzawszy wspomniany wyżej posąg wyceniam go na tysiąc skudów i sądzę, że można zgodzić się na zezwolenie, to 8 maja 1790. Mówię 1000.= Giovanni Battista Monti Rzeźbiarz i Asesor Starożytności. [akceptacja:] 14 maja 1790. Wysłać. [...] Dla Ignazia Kawalera Brocchi). Por. też: VALERIANI, op. cit., s. 170-171, 172. O rzeźbie tej por.: MIKOŁKA-RACHUBOWA, *Canova...*, t. 2, s. 95-97, poz. 1.*

³³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (cytowane dalej: AGAD), Archiwum księcia Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy z Poniatowskich Tyszkiewiczowej (cytowane dalej: Arch. J. Poniatowskiego), nr 220: *Catalogue des ouvrages en marbre, plâtre, terre cuite appartenant à Sa Maj. Le Roi*, 1795, s. 11: [Figures des Femmes, en Marbre blanc] No 20. *L'Amazone d'après celle du Museum du Vatican, par Paccetti [sic], [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 700*; też: nr 221: *Catalogue des ouvrages en marbre, plâtre, terre cuite appartenant à Sa Maj. Le Roi*, 1795, s. 11.

³⁴ AGAD, Arch. J. Poniatowskiego, nr 220, op.cit., s. 8: [Figures d'Hommes en Marbre] No 22. *Antinous du Capitole, p. Pierre Antoni, [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 700. No 23. Le Saturne ou Faune, tenant un Enfant entre ses bras d'après celui de Borghese, du Chevalier Penna, [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 900. Tadeusz Mańkowski (Rzeźby zbioru ..., s. 19) błędnie sądzi, że autorem posągu Antinosa był Carlo Antonini (znany rzymski rysownik i grafik). Ów „Pierre Antoni” to najpewniej Giovanni Pier Antoni (Pierantoni), włoski rzeźbiarz działający w Rzymie w latach 80. XVIII w. (o nim por.: W. BUCHOWIECKI, *Handbuch der Kirchen Roms*, t. 2, Wien 1970, s. 55; SAUR *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 4, München-Leipzig 1992, s. 332). O wizycie papieża w *Studio dello Scultore Sig. Giovanni Pierantoni* i oglądanych tam rzeźbach por.: „Diario Ordinario”, 1785, nr 1130 z 29 października, s. 8-10.*

w Małym Teatrze w Łazienkach, będącym wówczas magazynem rzeźb³⁵. Podczas trwającej przez wiele lat po śmierci Stanisława Augusta rozprzedaży królewskiej kolekcji, *Amazonka* została zakupiona w lipcu 1817 r. przez niejakiego kanonika Wierczyńskiego. Wierczyński nabył wówczas cztery marmurowe figury – prócz *Amazonki* także wymienione wyżej posągi *Antinousa* i *Fauna z małym Herkulesem* oraz statuetkę *Marsjasza* dłuta André Le Bruna³⁶. Dalsze losy posągu *Amazonki*, podobnie jak pozostałych rzeźb nabytych razem z nią przez Wierczyńskiego, nie są znane.

W diariuszu Pacettiego znajdujemy też wzmianki o kilku innych dziełach wiążących się z polskim królem. W połowie grudnia 1784 r. do Pacettiego zwrócił się Ignazio Brocchi, którego Stanisław August prosił o opis *Wenery* (*una descrizione della Venere*), być może rzeźby, należącej do markiza Kornwalii. Pacetti następnego dnia wysłał ten opis Brocchiemu, który nazajutrz miał go posłać królowi³⁷. Do kwestii *Wenery* powrócono w maju roku następnego, przy okazji wizyty Brocchiego w pracowni Pacettiego, dokąd przyszedł obejrzeć nagrobek Mengsa³⁸ – ale, jak się wydaje, sprawa ta nie miała dalszych reperkusji³⁹.

Dnia 12 stycznia 1790 r. Pacetti zapisał, że pożyczył Agostino Pennie (*al Sig[nor] Penna*) jedenaście skudów, które zostaną mu zwrócone przez Brocchiego w rozliczeniu za statuetkę Sylena (*in conto della statua del Sileno*)⁴⁰ – być może rzeźba ta, za którą należność regulował Brocchi, związana była z zamówieniem polskiego dworu.

W połowie stycznia 1791 r. Ignazio Brocchi otrzymał list, w którym Bacciarelli dziękował mu za przysłanie wykonanego przez Pacettiego projektu grupy Pokoju – szkicu rysunkowego wraz z dołączonym opisem (jak zapisał Pacetti w diariuszu, były to posłane *unitamente al progetto che gli faccio del gruppo della Pace, invendone inscritto un disegnano, e la descrizione del Sig[nor] Ab[bat]e Visconti*). Artysta żądał za tę rzeźbę 2000

O rzymskim rzeźbiarzu Agostino Penna por.: L. FERRARA, *La „stanza di Elena e Paride” nella Galleria Borghese*, „Rivista dell’Istituto Nazionale d’Archeologia e Storia dell’Arte”, nuova serie, III, 1954, s. 246-248, 253, 256; HUBERT, op. cit. (według indeksu); CAMPITELLI, op. cit., s. 47 i przypis 18 na s. 52.

³⁵ AGAD, Arch. J. Poniatowskiego, nr 223: *Specification des Marbres déposés au petit Théâtre à Łazienki consistant en figures, groupes, Enfants [sic], Bustes, Vases, chemines, Tables, colonnes, carreaux, Blocs*, nie datowane, s. 2: [Figures d’Hommes en Marbre] 22. *Antinous du Capitole par Pierre Antoni* [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 700. 23. *Le Saturne ou Faune tenant un enfant entre ses bras d’après celui de Borghese, du Chevalier Penna* [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 900 (zapis przekreślony), s. 3: [Figures de Femmes en Marbre] 20. *L’Amazone d’après celle du Museum du Vatican par Paecetti [sic]*, [hauteur, pouces] 72, [prix, ducats] 700 (zapis przekreślony); też: nr 1086: *Specyfikacje i wykazy ... ruchomości z masy spadkowej po Stanisławie Augustie i po księciu Józefie Poniatowskim, przeznaczonych względnie wyłączonych ze sprzedaży, bądź sprzedanych na publicznych licytacjach w latach 1814-1815, 1820*, tu m.in.: *Specification des marbres consistant en Figures, groupes, Enfants [sic], Bustes, Vases, chemines, Tables, colonnes, carreaux, Blocs déposés au petit Théâtre à Łazienki*, s. 49, 50.

³⁶ AGAD, Arch. J. Poniatowskiego, nr 220, op. cit., s. 11, przy posągu *Amazonki* dopisek na marginesie *przedana X. Wierczyńskiemu w Lipcu 1817*, na s. 6 przy figurze *Marsjasza* oraz na s. 8 przy posągach *Antinousa* i *Fauna* dopiski: *vendu au Chan. Wierczyński Juillet 1817*, też: AGAD, Arch. J. Poniatowskiego, nr 509, 1796-1821, tu m.in.: *Notte des figures, Bustes, Groupes Animaux etc. en marbre blanc de Carrara sans compter ceux placés au Château de Varsovie et au Palais principal à Łazienki*, s. 8, 9; nr 510, s. 249 (Wierczyński domaga się wydania posągu *Amazonki*, za który zapłacił, a który przewieziono z Łazienek do pałacu Pod Blachą). Natomiast w: AGAD, Arch. J. Poniatowskiego, nr 223, op. cit., s. 2-3, dopiski z boku: *X. K. Wierczyński i XKW* widnieją przy pięciu rzeźbach – prócz wymienionych wyżej też przy *Milczeniu* (*Le Silence*) Le Bruna (s. 2), przy którym w rękopisie nr 220 zaznaczono *iest 1819* bez żadnej wzmianki o Wierczyńskim. Por. też: MAŃKOWSKI, *Rzeźby zbioru ...*, s. 90.

³⁷ *Giornale ...*, k. 46v, zapisy z 16 i 17 grudnia 1784 r.

³⁸ *Ibid.*, k. 52, zapis z 25 maja 1785 r.

³⁹ O kwestii tej też: VALERIANI, op. cit., s. 170.

⁴⁰ *Giornale ...*, k. 101v, zapis z 12 stycznia 1790 r.

skudów⁴¹. Do realizacji grupy zapewne nie doszło – nie znajdujemy o niej wzmianek w inwentarzach królewskich zbiorów.

Z zapisków Pacettiego wynika też, że w początkach października 1792 r. Brocchi załatwiał dla dworu polskiego sprzedaż obrazów Locatellogo (Andrea Locatellogo), za pieniądze (*per mezzo*) Bacciarellego⁴².

Osobą pozostającą w ożywionych kontaktach z Vincenzo Pacettim był Stanisław Poniatowski, podskarbi wielki litewski, bratanek króla Stanisława Augusta⁴³. Odwiedzał artystę w czasie swojego pobytu we Włoszech w 1785 i 1786 r. (w Rzymie był wówczas od 19 do 26 sierpnia 1785 r. i od 6 grudnia 1785 r. do 12 stycznia 1786 r.). Dnia 20 sierpnia 1785 r. książe Poniatowski, określany przez Pacettiego jako *il nepote del Re di Polonia*, zamówił u niego gipsowe kopie *Hermafrodyty* i *Gladiatora* z kolekcji Borghese⁴⁴. Poniatowski odwiedzał Pacettiego podobno także 5 października (?) 1785 r.⁴⁵ i 9 stycznia 1786 r.⁴⁶, a 30 marca t.r. Pacetti zapisał, że książe posłał *Il Sig[nor] Valle pittore Polacco* (Józefa Walla), aby ten narysował antyczną figurkę, która bardzo mu się podobała⁴⁷.

Stanisław Poniatowski utrzymywał kontakty z Pacettim też w czasach późniejszych, w latach 90. XVIII w., a także w początkach XIX w., kiedy to zamieszkał w Rzymie na stałe. W styczniu 1792 r. zapłacił za głowę Atlety (*una testa di Atleta*, dzieło Pacettiego lub może restaurowaną przezeń rzeźbę antyczną) 20 cekinów, zainteresowany był również statua Merkurego⁴⁸. Tę ostatnią rzeźbę, będącą odrestaurowanym oryginałem antycznym, przyszedł ponownie oglądać po kilku dniach *con una Signora* o godzinie czwartej nad ranem, a zastawszy studio zamknięte, wrócił nazajutrz i ją kupił⁴⁹. W lutym t.r. Poniatowski ponaglał artystę w sprawie owej głowy Atlety (określanej tu jako *il busto dell'Atleta*)⁵⁰, oglądał też statua Merkurego⁵¹. Natomiast 15 lutego t.r. Pacetti zanotował, że Stanisław Poniatowski został *accademico d'onore* Akademii Św. Łukasza za jego poręczeniem (*Ho fatto fare Accad[e]mico d'onore S[ua] Altezza il Nepote del sud[detto] Re [...]*)⁵². W początkach lipca 1792 r. Poniatowski kontaktował się ponownie z Pacettim

⁴¹ *Giornale* ..., k. 110v, zapis z 15 stycznia 1791 r. (razem z projektem grupy Pokoju, który mu zrobiłem, zawierającym wpisany szkic i opis Pana Opatu Viscontiego)

⁴² *Ibid.*, k. 125, zapis z 3 października 1792 r. W zbiorach Stanisława Augusta znajdowały się cztery pejzaże pędzla Andrei Locatellogo (1695-1741), znany jest też niedatowany spis obrazów tego artysty przesłany królowi z propozycją ich nabycia: *Nota de Quadri de Lucalelli [sic] come appresso* (z podaniem wymiarów, bez przytoczenia treści przedstawień) – por.: T. MANKOWSKI, *Galerja Stanisława Augusta*, Lwów 1932, s. 184, 333, 395.

⁴³ O nim: PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 481-487 (J. Michalski).

⁴⁴ *Giornale* ..., k. 57.

⁴⁵ *Ibid.*, k. 59; 5 października (5 8bre) 1785 r. Pacettiemu powiedział Luigiemu Cunego, że przyjdzie doń *il maggior Sacco* (chodziło zapewne o Józefa Sacco, architekta) wraz z *il nipote del Re di Polonia*, aby obejrzeć jego dzieła – jednak w świetle dotychczasowych ustaleń Poniatowski opuścił Rzym 26 sierpnia i wrócił tam dopiero 6 grudnia.

⁴⁶ *Ibid.*, k. 63.

⁴⁷ *Ibid.*, k. 66v.

⁴⁸ *Ibid.*, k. 120, zapisy z 20 i 22 stycznia 1792 r.

⁴⁹ *Ibid.*, k. 120v, zapisy z 31 stycznia i 1 lutego 1792 r.; treść ostatniej wzmianki nie jest jednoznaczna – wydaje się jednak, że Pacettiemu chodziło nie o zakup przez Poniatowskiego odrestaurowanej przezeń głowy antycznej, a statui Merkurego, będącej antycznym oryginałem: *Adi Primo Febraro. È tornato il nipote del Re sud[et]to per vedere la statua di Mercurio e il ristauro del testo che egli ha comprato* (W dniu pierwszego lutego. Powrócił wspomniany bratanek króla aby obejrzeć statua Merkurego i odnowienie [jej?] głowy, którą kupił).

⁵⁰ *Ibid.*, k. 120v, zapis z 8 lutego 1792 r.

⁵¹ *Ibid.*, k. 120v, zapis z 12 lutego 1792 r., tu też zapisy z 13 i 14 lutego t.r. o odwiedzinach Poniatowskiego w studio artysty, a na k. 121 zapis o takiej wizycie z 26 lutego t.r.

⁵² *Ibid.*, k. 120v.

w sprawie statuy Mekurego, odwiedził też studio artysty w końcu tego miesiąca, natomiast we wrześniu t.r. był zainteresowany głową młodzieńca⁵³. W półtora roku później, 9 kwietnia 1794 r., Poniatowski posłał *il Sig[nor]e Tonci*, aby ten narysował (*per far copiare in disegno*) posąg Diany należący do kardynała Braschi (zapewne restaurowany przez Pacettiego), rysunek chciał posłać za granicę⁵⁴. W dniu 4 grudnia t.r. książkę kupił bazy dwóch wielkich kolumn znajdujące się w Villa Borghese *in una proporzione*, za 15 (skudów?)⁵⁵.

Jesienią 1802 r. Poniatowski kilkakrotnie bywał w studiu Pacettiego, któremu m.in. 25 września zapłacił 30 piastrów za ukończenie Sylena i jakiejś maski, 12 października zaoferował 100 piastrów za dwie figurki, a 4 listopada kupił od niego posąg Junony za 90 piastrów, płacąc dodatkowo 80 za uzupełnienia i patynę⁵⁶.

Do innej osoby z bliskiego otoczenia króla Stanisława Augusta odnosi się wzmianka w diariuszu Pacettiego z 21 kwietnia 1786 r. Zanotował on wówczas: *È venuta una Dama Polacha, con l'art[ist]i Vasi, e Cardelli per vedere i miei lavori, mi fa sperare che comprerà qualche cosa, e si chiama la Sig[nora] Baronessa Chumanj Veneta*⁵⁷. Damą tą była Maria de Cumano baronowa Schütter, królewska faworyta, Greczynka z pochodzenia, która w 1784 r. wyjechała z Warszawy „dla poratowania zdrowia” do Włoch i Grecji⁵⁸. Przybyła do pracowni Pacettiego w towarzystwie zapewne Mariana Vasi (rzymskiego znawcy starożytności, noszącego tytuł *antiquario di sua Maestà il Re di Polonia*, który zadedykował królowi wydane w Rzymie w 1794 *Itinerario istruttivo di Roma ...* – przewodnik po Rzymie i okolicach) oraz rzeźbiarza Cardellego – Lorenza lub może jego syna Domenica. U tegoż Domenica baronowa Schütter zamówiła w Rzymie w 1785 r. swój biust portretowy w marmurze białym⁵⁹, a za jej zapewne pośrednictwem, a z pewnością na podstawie zawiezonego przez nią do Rzymu portretu Stanisława Augusta pędzla Giovanniego Battisty Lampiego, Domenico Cardelli wykonał portretowe popiersie króla w marmurze białym⁶⁰. Rzeźbę tę Vincenzo Pacetti oglądał w pracowni Domenica Cardellego w sierpniu 1786⁶¹.

W zapiskach Pacettiego wymieniany jest biskup wileński Ignacy Massalski. Przebywał on za granicą od końca 1789 r. do początków 1792 r., będąc m.in. w Rzymie⁶². Pacetti

⁵³ *Giornale ...*, k. 123v (zapis z 1 lipca 1792 r.), k. 124 (zapis z 28 lipca 1792 r.), k. 125 (zapis z 21 września 1792 r.).

⁵⁴ *Ibid.*, k. 140: *Adi 9 [Aprile 1794] Il Nepote del Re di Polonia a mandato il Sig[nor]e Tonci per far copiare in disegno la statua di Diana del Sig[no]re Car[dinal] Braschi per mandarli fuori*. Posąg Diany Pacetti ukończył w maju 1794 r. – por.: *Giornale ...*, k. 141v: *Adi: 19=Maggio 1794. Ho terminato la statua di Diana appartenente al Sig[nor] Card[inal] Braschi, la q[ua]le è bellissima*.

⁵⁵ *Ibid.*, k. 146v.

⁵⁶ *Ibid.*, k. 217v, 218, 218v (ponadto Pacetti odwiedził Poniatowskiego 3 października, 9 października Poniatowski oglądał w pracowni Pacettiego jego zbiory, a 29 tego miesiąca Pacetti był u Poniatowskiego, aby opowiedzieć mu o statui z Noli).

⁵⁷ *Ibid.*, k. 71v (Przybyła Dama Polska z artystami Vasim i Cardellim, aby obejrzeć moje prace, zrobiła mi nadzieję, że coś kupi, a nazywa się Pani Baronowa Chumanj [Cumano] Wenecjanka).

⁵⁸ Maria de Cumano (zm. w 1793 r.) była żoną Franciszka Józefa Schütter, dyrektora królewskiej manufaktury fajansów w Belwederze – o niej: T. MAŃKOWSKI, *Królewska fabryka farfuruowa w Belwederze, Kraków 1932* [nadbitka z: „Sztuki Piękne”, 1932 nr 3], s. 2-5; o podróży wzmianka w: Marek Reverdil lektor i bibliotekarz króla Stanisława Augusta (1765-1787), [w:] A. KRAUSHAR, *Dwa szkice historyczne z czasów Stanisława Augusta*, Warszawa 1905, t. 1, s. 129.

⁵⁹ Rzeźba znajduje się obecnie w Galleria Nazionale d'Arte Antica w Palazzo Barberini w Rzymie, a jej replika w pałacu Na Wodzie w Łazienkach w Warszawie – por.: MIKOCCA-RACHUBOWA, *Canova...*, t. 2, s. 151, poz. 59, 60.

⁶⁰ Obecnie w pałacu Na Wodzie w Łazienkach w Warszawie – por.: K. MIKOCCA-RACHUBOWA, *Domenico Cardelli – „scultore romano”, jego brat Giuseppe i Polacy*, [w:] *Artes atque humaniora. Studia Stanisłao Mossakowski sexagenario dicata*, Warszawa 1998, s. 370; MIKOCCA-RACHUBOWA, *Canova ...*, t. 2, s. 152-153, poz. 61.

⁶¹ HONOUR, *The Rome ...*, s. 372.

⁶² PSB, t. 20, Wrocław 1975 (I. Szybiak).

odwiedził go w marcu i kwietniu 1790 r., natomiast w sierpniu t.r. Massalski oglądał w studiu artysty antyczne rzeźby⁶³. Biskup Massalski sprowadził w 1784 r. do Wilna rzymskiego rzeźbiarza Tommasa Righiego, który w wieku prawie 60 lat zdecydował się wyjechać do dalekiego kraju, gdzie zmarł w Warszawie w 1802 r.⁶⁴ Pacetti zapisał w swoim diariuszu 18 maja 1784 *Ieri parti da Roma il Sig[nor] Tommaso Righi*⁶⁵, a z roku śmierci Righiego pochodzi wzmianka datowana 8 października 1802: *Con piacere ho havuto nuovo dal figlio, che Tommaso Righi sta bene in Varsavia nel Palazzo del Re, e vive con aver fatto un vitalizio [...]*⁶⁶.

Kontakty z Vincenzem Pacettim, odnotowane w diariuszu artysty w marcu i kwietniu 1786 r., miał też Stanisław Kostka Potocki, polityk, pisarz, teoretyk i mecenas sztuki⁶⁷. Podróżował on wówczas do Włoch w towarzystwie m.in. teściowej, księżny marszałkowej Izabeli Lubomirskiej, przebywając w Rzymie od 28 listopada do 9 grudnia 1785 r., a następnie od 1 marca do maja 1786 r. W czasie tej podróży Potocki zaczął zbierać antyczne wazy, próbował też prowadzić wykopaliska w Nola, a wśród kupowanych przez niego dzieł sztuki były także rzeźby. Pracownię Pacettiego Potocki odwiedził kilkakrotnie w marcu 1786 r. *per vedere le sue sculture*⁶⁸, interesując się rzeźbą siedzącego Merkurego. Na jej zakup za 450 (skudów?) podpisał umowę z artystą 25 marca t.r.⁶⁹ Rzeźba ta była bez wątpienia identyczna z wysyłanym z Rzymu do Warszawy w grudniu 1786 r. przez księżną marszałkową Lubomirską przedstawieniem *siedzącego Merkurego z marmuru, restaurowanego, średniej roboty*⁷⁰. Potocki odwiedzał też studio Pacettiego w kwietniu t.r., oglądając znajdujące się tam starożytności i interesując się zwłaszcza antycznymi głowami⁷¹.

Księżny Czartoryskiej, określanej w zapiskach Pacettiego jako *Sig[nor]a Principessa Czartorinski*, która 23 maja 1786 r. oglądała u niego kopię obrazu Leonarda da Vinci wykonaną przez Labruzziego⁷², nie udało się zidentyfikować. Wydaje się, że nie mogła

⁶³ *Giornale ...*, k. 102v (zapis z 1 marca 1790 r.), k. 104v (zapis z 25 kwietnia 1790 r.), k. 107 (zapis z 10 sierpnia 1790 r.).

⁶⁴ O Tommaso Righim ostatnio: K. MIKOŃKA-RACHUBOWA [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, *Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 8 [w druku].

⁶⁵ *Giornale ...*, k. 38v (wczoraj wyjechał z Rzymu Pan Tommaso Righi).

⁶⁶ *Ibid.*, k. 218 (Z przyjemnością otrzymałem nowinę od syna, że Tommaso Righi czuje się dobrze w Warszawie w pałacu królewskim i żyje mając przyznaną dożywotnią rentę). Informacje te pochodziły zapewne od mieszkającego w Rzymie syna Tommasa Righiego, Antonia, dla którego ojciec w listach wysyłanych z Wilna w 1788 r. prosił o protekcję u markiza Tommasa Antici; zachowały się też listy Bacciarellego do Anticio z rekomendacją króla dla Antonia Righiego z grudnia 1791 r., a także list Antonia do ojca z Rzymu z listopada 1791 r. – por.: AGAD, Archiwum Gaetana Ghigiottiego, nr 44, k. 33, nr 638, k. 1-1v, 2, 3, 4-4v, nr 639, k. 1.

⁶⁷ O nim: PSB, t. 28, Wrocław 1984, s. 158-170 (B. Grochulska).

⁶⁸ *Giornale ...*, k. 66 (zapis z 9 marca 1786 r., dotyczący wizyty z 8 marca), k. 66v (wizyty 28 i 29 marca, za drugim razem w towarzystwie Antoniniego – zapewne Carla Antoniniego), k. 65 (wizyta 31 marca, w towarzystwie Antoniniego i Franzoniego).

⁶⁹ *Ibid.*, k. 66v, zapisy z 24 i 25 marca 1786 r.; podpisując umowę Potocki był w towarzystwie *il Sig: Franzoni* – zapewne rzeźbiarza Francesca Antonia Franzoniego, specjalizującego się w rzeźbieniu i restauracji figur zwierząt.

⁷⁰ Archivio di Stato di Roma, Camerale II, Antichità e Belle Arti, busta 12: *Esportazione di oggetti di antichità e belle arti*, fascicolo 294 (1786-1787), karta luźna, rzeźba opisana jako: *un Mercurio sedente, con braccio destro, un pinnacchio* [?], *et altri molti ristauri; figura di mediocre scoltura, scolpita in ordinario marmo, et al di cui lato destro [...] una capra* (Merkury siedzący, z prawym ramieniem, skrzydełkiem nosa [?] i innymi licznymi restauracjami; figura przeciętnej roboty, rzeźbiona w pospolitym marmurze, a z jej prawej strony [...] koza). Też: BERTOLOTI, op. cit., s. 377. Rzeźba ta jest zapewne identyczna ze znajdującą się obecnie w zbiorach Muzeum-Zamku w Łańcucie.

⁷¹ *Giornale ...*, k. 65, zapisy z 3 i 5 kwietnia 1786 r.

⁷² *Ibid.*, k. 67v, wzmiankowana też na k. 66v. Chodziło zapewne o Carla Labruzziego (ok. 1765-1818), którego obrazy znajdowały się w pałacach Potockich w Wilanowie i Olesinie (THIEME, BECKER, op. cit., t. 22, Leipzig 1928, s. 172-173).

3. Merkury siedzący, Muzeum-Zamek w Łańcucie,
neg. Instytut Sztuki PAN

być nią towarzyszącą Potockiemu w podróży Izabela z Czartoryskich Lubomirska – cho-
dziło być może o jej bratową, księżnę Izabelę z Flemmingów Czartoryską (żonę Adama
Kazimierza) lub o Dorotę z Jabłonowskich Czartoryską (żonę Józefa Klemensa), jednak
o podróżach tych pań do Włoch w owym czasie nie mamy wiadomości.

Natomiast księciem Czartoryskim (*il Principe Sartorischi*) wymienianym w zapiskach
Pacettiego w 1800 i 1801 r., był, jak się wydaje, Adam Jerzy Czartoryski, syn Adama
Kazimierza i Izabeli z Flemmingów, który od lata 1800 r. do kwietnia 1801 r. mieszkał
w Rzymie (od 1799 r. był posłem w Sardynii)⁷³. Dnia 15 sierpnia 1800 r. Pacetti odwiedził
go i złożył mu ofertę, jak zapisał, *del mio Fauno*, mówiąc, że wprowadzie były co do tej
rzeźby pewne układy, ale może nią swobodnie dysponować, nie będąc związany umo-
wą⁷⁴. W październiku t.r. artysta poszedł do Czartoryskiego rozmawiać o swoim *Fau-
nie*⁷⁵, natomiast w marcu następnego, 1801 roku, na pytanie księcia o *Fauna*
odpowiedział, że *ancora dormiva*⁷⁶ (leży nietknięty).

Na kartach diariusza Pacettiego spotykamy nazwisko *il conte Ignazio Lazieborzski Polac-
co*, którego należałoby być może identyfikować z Ignacym Koziębrodzkim⁷⁷. Przyszedł on

⁷³ O nim: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 257-269 (M. Handelsman).

⁷⁴ *Giornale* ..., k. 202.

⁷⁵ Ibid., k. 203, zapis z 13 października 1800 r.

⁷⁶ Ibid., k. 206, zapis z 19 marca 1801 r.

⁷⁷ Ignacy Koziębrodzki, podwojewodzi zakroczyński i wojski zawskrzyński, zmarł po 1793 r., a jego brat Marcin otrzymał w 1781 r. od cesarza Józefa II dziedziczny tytuł hrabiowski. Por.: A. BONIECKI, *Herbarz polski*, t. 12, Warszawa 1908, s. 64-65. Za tę sugestię uprzejmie dziękuję Panu Profesorowi Stanisławowi Mossakowskiemu.

do pracowni Pacettiego 2 maja 1785 r., aby kupić statwę Herkulesa (zapewne rzeźbę antyczną)⁷⁸. Dnia 4 maja t.r. Pacetti zapisał, że sprzedał *al Sig[nor] Conte Ignazio Laziebor-ski* rzeźbę przedstawiającą młodego Herkulesa za sumę 270 (skudów?), z których część miała zostać wypłacona przy odbiorze, a 100 w przeciągu roku⁷⁹. W połowie czerwca t.r. „Laziebor-ski” tłumaczył się artyście listownie z niedotrzymania przyjętego zobowiązania⁸⁰, a w lipcu oświadczył, że sprawa zakupu rzeźby zostanie sfinalizowana w przeciągu bieżącego miesiąca⁸¹.

Pacettiego odwiedzali także przebywający w Rzymie polscy artyści. Do mieszkającego tam przez prawie 20 lat (od 1763 r. do 1784 r.) stypendysty królewskiego, malarza Franciszka Smuglewicza, Pacetti zamierzał zwrócić się 22 czerwca 1785 r., gdy ten był już w Wilnie, o przysłanie dwóch *segni* (rysunków?) putta sprzedanego biskupowi wileńskiemu (Ignacemu Massalskiemu)⁸². Zygmunt Ważbiński przytacza informacje o wizytach w studiu Pacettiego Smuglewicza (24 sierpnia 1782 r.) oraz nadwornego rzeźbiarza Stanisława Augusta, André Le Bruna (9 stycznia 1783 r.)⁸³ – data tej ostatniej wzmianki nie wydaje się być jednak prawdopodobna wobec faktu, że Le Brun z Rzymu, dokąd został wysłany przez króla w 1772 r., już w początkach 1779 r. wrócił do Warszawy⁸⁴. W październiku 1785 r. w diariuszu Pacettiego wzmiankowany jest *il maggior Sacco Architetto del Rè di Polonia*⁸⁵ – chodzi zapewne o działającego w Polsce włoskiego architekta Józefa Sacco⁸⁶. Wspominany jest tam też kilkakrotnie malarz Józef Wall – w marcu 1786 r., w kwietniu 1788 r., a także w maju 1791 r., gdy przyprowadził do studia artysty *un Sig[nor]e Polacco*, aby ten obejrzał i ewentualnie kupił niektóre prace w marmurze⁸⁷.

Do polskich spraw odnosi się też zapis Pacettiego z 14 listopada 1789 r., kiedy to oglądano w jego studiu detale z Villa Pinciana (Villa Borghese), przeznaczone do wysłania do Polski⁸⁸. Natomiast w 1792 r. nie określani bliżej *panowie polscy* przyprowadzeni przez Gregoria Fidanę oglądali dzieła znajdujące się w pracowni Pacettiego, nie kupując niczego⁸⁹, innym razem pokazywał on, z nadzieją sprzedaży, *a certi Sig[no]ri Polacchi* kopię *Szkoły Ateńskiej*, która im się spodobała⁹⁰, a w roku następnym kolejni polscy podróżnicy odwiedzili go, aby, jak zapisał *vedere le mie cose*⁹¹. Przy omawianiu relacji Pacettiego z Polakami można też wspomnieć o posiadaniu przezeń wykonanego przez Camilla

⁷⁸ *Giornale ...*, k. 51 – „Laziebor-ski” przyszedł do pracowni artysty 2 maja, przyprowadzony przez *Sig[nor] Fantini* (*Fantoni*) (chodziło być może o któregoś z rzeźbiarzy Fantonich), a nazajutrz powiedział Pacettiemu, że następnego dnia podpisze z nim umowę.

⁷⁹ *Ibid.*, k. 51v.

⁸⁰ *Ibid.*, k. 53, zapis z 16 czerwca 1785 r.

⁸¹ *Ibid.*, k. 55v, zapis z 10 lipca 1785 r.

⁸² *Ibid.*, k. 54.

⁸³ WAŻBIŃSKI, op. cit., s. 253 przypis 103, z powołaniem się na *Giornale...*, k. 17 i 19.

⁸⁴ MIKOCKA-RACHUBOWA, *Le Brun André Jean*, [w:] *Słownik artystów polskich ...*, t. 5, 1993, s. 4.

⁸⁵ *Giornale ...*, k. 59 (por. przyp. 45), k. 59v (16 października 1785 r. Pacetti zaprowadził Sacco i malarza Lombardo, aby obejrzel rysunki architektoniczne w Akademii Św. Łukasza).

⁸⁶ O Józefie Sacco ostatnio: PSB, t. 34, Wrocław 1992, s. 251-253 (J. Polanowska), bez informacji o jego pobycie w Rzymie w 1785 r., ani wzmianki o tym, że miał młodszego brata lub syna, która tłumaczyłaby określenie *maggiore*.

⁸⁷ *Giornale ...*, k. 66v (zapis z 30 marca 1786 r.), k. 87 (zapis z 11 kwietnia 1788 r.), k. 113v (zapis z 14 maja 1791 r.).

⁸⁸ *Ibid.*, k. 99v.

⁸⁹ *Ibid.*, k. 123, zapis z 8 czerwca 1792 r. (do studia Pacettiego przyjechały *due carrozze di Sig[no]ri Polacchi con due femmine*).

⁹⁰ *Ibid.*, k. 126v, zapis z 15 października 1792 r.

⁹¹ *Ibid.*, k. 129, zapis z 22 marca 1793 r. (pracownię Pacettiego odwiedzili wówczas *un Sig[nor]e Polacco con un giovane ed il Sig[nor]e di Piazza*).

Rusconiego *bozzetta* pomnika nagrobnego królewicza Aleksandra Sobieskiego, który stoi w rzymskim kościele Kapucynów⁹².

Jako znany marszand dziełami sztuki, głównie starożytnej, zabiegający o klientów wśród zamożnych osobistości z całej Europy, Pacetti pisał jesienią 1788 r. do Marcella Bacciarellego: *In occasione di aver fatto molti acquisti di antichità nella Villa d'Est [sic] in Tivoli La prego di avermi in memoria se mai sentisse qualche suo amico che amasse fare acquisto di statue antiche potrei servirla [...]*⁹³.

W ostatniej ćwierci XVIII i pierwszej XIX w., w czasach Vincenza Pacettiego, rzeźby do polskich kolekcji nabywane były głównie we Włoszech, a zwłaszcza w Rzymie, przez masowo odwiedzających wówczas Italię przedstawicieli polskiej arystokracji i ziemiaństwa. Wiadomo, że importów takich było bardzo dużo, a w zbiorach polskich znajdowało się wiele cennych dzieł wykonanych przez najwybitniejszych artystów włoskich i rzeźbiarzy pracujących we Włoszech. Niestety, większość tych rzeźb znana jest obecnie jedynie z lakonicznych na ogół wzmianek w źródłach archiwalnych i literaturze. Dawne zbiory artystyczne uległy rozproszeniu i zniszczeniu w wyniku skomplikowanej sytuacji politycznej kraju – począwszy od reperkusji ostatniego rozbioru Rzeczypospolitej w końcu XVIII w., poprzez konfiskaty wynikłe z represji po powstaniu listopadowym, po zniszczenia spowodowane przez obie wojny światowe. Odtworzenie przybliżonego choćby stanu dawnych kolekcji i próby poznania kultury artystycznej ówczesnych odbiorców rzeźby możliwe są przede wszystkim poprzez analizę źródeł archiwalnych, dostarczających informacji o dziełach oglądanych i kupowanych przez Polaków za granicą oraz o kontaktach polskich podróżników z ich twórcami. Takimi właśnie materiałami są wzmianki w diariuszu Vincenza Pacettiego, które jako relacja samego artysty stanowią szczególnie cenne źródło dla badań.

⁹² HONOUR, *Vincenzo Pacetti ...*, s. 176 – zapis w diariuszu Pacettiego z 9 lutego 1782 r.: *Il Sig. Cometti ... mi a dato un modello originale del Cav[aliere] Rusconi cioè il bozzetto del deposito delli Cappuccini* (Pan Cometti dał mi oryginalny model Kawalera Rusconiego, mianowicie bozzetto nagrobka u Kapucynów).

⁹³ Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps 3289, op. cit., k. 123v, list z 23 września 1788 r. (Przy okazji zrobienia wielu zakupów starożytności w Villa d'Este w Tivoli proszę Pana o zachowanie mnie w pamięci, jeżeli kiedyś usłyszałby Pan o którymś ze swoich przyjaciół, kto chciałby dokonać zakupu statui antycznych, mógłbym mu służyć).

The Roman Sculptor Vincenzo Pacetti and the Poles

During the years 1773-1803 Vincenzo Pacetti, a sculptor well-known in Roman circles during the second half of the 18th and beginnings of the 19th centuries, largely for his producing of copies or restoring of antique sculptures, compiled his own diary which is currently housed in Rome's Biblioteca Alessandrina. In it he noted occurrences involving his own activities and his own opinions on people who visited his studio and purchased his works. Among Pacetti's numerous visitors there were artists, archaeologists, collectioners and lovers of art from the whole of Europe, and these included some Poles. In his diary are to be found numerous references to visits to his studio made by Polish aristocrats and important personages (such as Stanislaus Poniatowski, the primate Michał Jerzy Poniatowski, Stanislaus Kostka Potocki, Adam Jerzy Czartoryski, bishop Ignacy Massalski and the baroness Maria de Cumano Schütter), artistic agents representing the Polish court (Ignazio Brocchi), as well as Polish artists or those living in the Polish-Lithuanian Commonwealth (Franciszek Smuglewicz, André Le Brun, Józef Wall, Józef Sacco), and also information on sculptures both viewed and purchased by a number of such persons in his studio.

Pacetti's most important Polish client was the king himself, Stanislaus Augustus, for whom the artist made a copy in marble of Phidias's *Amazonian Mattei*, housed in the Vatican Museum. The history of this commission goes back to 1787, when Pacetti's studio was visited by the court painter responsible for directing the monarch's artistic affairs, Marcello Bacciarelli. Following this meeting, Pacetti conveyed in November of the same year, care of Ignazio Brocchi (Bacciarelli's brother-in-law, artistic agent to the king in Rome), *'la nota per Polonia'*; i.e. a list of sculptures offered to Augustus, including the Vatican *Amazonian*. In November 1788 an agreement was signed for the carrying out within twelve months of a sculpture in carrara marble for the sum of 900 scudos. Pacetti completed the sculpture by Christmas Eve of the following year. In March 1790 Ignazio Brocchi was granted permission to have the object transported by sea from Rome to Poland, along with two other statues made by Roman sculptors: Agostino Penno's copy of the group *Faun and the little Hercules*, based on the original in the Villa Borghese, and a copy of the statue *Antinous*, executed by Pietro Antoni according to the sculpture in the Museo Capitolino. In addition, a copy of the statue *Flora Farnese* by Carlo Albacini also made its way to Warsaw. In January 1791 Pacetti was informed by a letter from the Polish court that all

four sculptures had reached their destination in good condition and had been received with considerable acclaim. During the course of the long extended selling of the last Polish monarch's collections in the wake of his death the figures titled *Amazonian*, *Faun with a small Hercules* and *Antinous* were purchased in 1817 by a canon bearing the surname Wierczyński and their later fates remain to this day unknown. In Pacetti's diary can be found references to a number of other works connected with the Polish king: in December 1784 Stanislaus Augustus requested a discription of *Venera* (possibly a sculpture) belonging to the first Marquis Cornwallis, while in 1790 reference is made to a figure of Silenus. In January 1791 Bacciarelli thanked the sculptor in the king's name for preparing a design for a sculptural group titled *Peace*; i.e. a sketch with Visconti's description enclosed (the artist was asking 2000 scudos for the sculpture, but it would not seem to have ever been created), while in October 1792 Pacetti wrote that the Polish court would buy, with Brocchi's mediation, some paintings by Andrea Locatelli.

Recording his close contacts in his dairy, Pacetti referred to Stanislaus Poniatowski, then Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania, as *'il nepote del Rè di Polonia'*. He was visited by the king's nephew on numerous occasions. In August 1785 he ordered a plaster copy of *Hermaphroditos* and the *Gladiator* from the Borghese collection; in January 1792 he purchased a head of Athlete (the work of Pacetti himself, or possibly an original antique sculpture restored by him), as well as a statue of Mercury (a restored antique original). In February 1792, thanks to Pacetti's warranty, the prince received the title *'accademico d'onore'* from the *Academio di San Lucca*. In September 1792 the prince became interested in the head of a young man, while in April 1794 he ordered the drawing of a statue of Diana (almost certainly an antique sculpture restored by Pacetti) that belonged to cardinal Braschi, wishing to send this abroad. In December 1794 Poniatowski bought the bases to two columns from the Villa Borghese, while in 1802 he purchased a sculpture of Silenus and some sort of mask, along with two figures and a statue of Juno.

In April 1786 Pacetti's studio was visited by *'una dama polaccha'* – Maria de Cumano baroness Schütter, a favourite of the king, who was accompanied by Mariano Vasi and the sculptor Cardelli (Lorenzo or his son, Domenico). During her sojourn in the Eternal City, the baroness ordered at Domenico Cardelli's (in 1785) a portrait of her bust

in white marble (currently in the Galleria Nazionale d'Arte Antica in Rome's Palazzo Barberini, with a replica housed in the so-called Palace on the Water in Warsaw's Łazienki Park), as well as a bust in white marble of the king (currently in the Łazienki Palace), which Vincenzo Pacetti viewed in Domenico Cardelli's studio in August 1786.

Ignacy Massalski, the bishop of Vilna, also had contacts with Pacetti during his stay in Rome in 1790. The artist visited him on a number of occasions. During one such visit the bishop and Poniatowski, who was also present, asked Pacetti to show them a head of Apollo from what was almost certainly an antique statue in the course of being restored. The bishop also viewed sculptures in Pacetti's studio. In 1784 Massalski had the Roman sculptor Tommaso Righi, who is also referred to in Pacetti's diary, conveyed to Vilna (he died in Warsaw in 1802).

Stanislaus Kostka Potocki, the statesman, writer and patron of the arts, who came to Rome in 1786, visited Pacetti on a number of occasions to see the antiquities found there, and in March of that year purchased the sculpture of a seated Mercury (almost certainly a restored antique), now belonging to the Castle-Museum at Łańcut. In spring 1785 a statue representing Hercules as a boy (almost certainly an

antiquity as well) was bought from Pacetti '*il conte Ignazio Lazieborzski Polacco*' (Ignacy Koziebrodzki?). In 1800, however, Pacetti made an offer to sell the sculpture of the Faun to prince Adam Jerzy Czartoryski. In his diary, Pacetti also recalls in numerous places the visits of Poles interested in purchasing works of art from him, but whose names he failed to record (e.g. '*un signore polacco*', '*certi signori polacchi*'). In the autumn of 1788, following the purchase of numerous objects of antiquity in the Tivoli, seeking to attract customers among rich personalities from all over Europe, Pacetti wrote, among others, to Bacciarelli, in order that he recommend him to acquaintances who might be interested in acquiring antique figures.

In Polish collections of the final quarter of the 18th and first decades of the 19th centuries a considerable number of valuable sculptures were purchased in Italy by wealthy Polish aristocrats and landowners. Since the contemporaneous artistic collections were subjected to diffusion or even destruction as a result of the complicated political situation resulting from the Partitions, such source materials as the diary compiled by Vincenzo Pacetti provide a valuable source for researchers attempting to recreate the former state of such collections.

Translated by Peter Martyn

1. *Pietro Labruzzi, Vincenzo Pacetti, ca. 1790. Oil-on-canvas, Accademia di San Lucca in Rome, repr. after: Grand Tour. Il fascino dell'Italia nel XVIII secolo..., Milano 1997, p. 224*

2. *Phidias, Amazonian Mattei, ca. 430BC, Vatican Museum, Rome*

3. *Seated Mercury, Castle-Museum in Łańcut, IS PAN collections, phot. E. Kozłowska*